

ВІДГУК

**офіційного опонента Масненка Віталія Васильовича
на дисертацію Сачко Дар'ї Вікторівни
“Докія Гуменна: інтелектуальна біографія”,
поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та
спеціальні історичні дисципліни.**

Однією з характерних рис розвитку сучасної української історичної науки можна вважати особливу увагу до національно орієнтованих історичних постатей, які тривалий час не досліджувалися, в основному з ідеологічних та політичних причин. Тепер їхнє студіювання дозволяє не тільки заповнити вказані “лакуни замовчування”, але й створити цілісний образ української минувшини. До такого кола достойників безперечно належить Д.К. Гуменна – справжня подвижниця української справи 20-90-х рр. ХХ ст. Без ґрунтовних досліджень її літературної, наукової, громадської, культурно-просвітницької діяльності годі зрозуміти розвиток українського соціуму вказаного періоду. Крім того оновлення методологічного інструментарію українського історіописання спонукає до переосмислення предметного поля інтелектуальної історії, зокрема, до конкретних досліджень в жанрі інтелектуальної біографії. Ця обставина робить дисертаційне дослідження Д. В. Сачко справді актуальними і науково важливим.

Постановка дослідних завдань, визначення мети, об'єкту, предмету, хронологічних та географічних меж дослідження, методологічне оснащення роботи, практичне значення дисертації, апробація результатів наукового пошуку, технічне оформлення тексту не викликають суттєвих заперечень.

На нашу думку, в рамках дисертаційного дослідження авторці вдалося запропонувати досить вдалий варіант відповіді на дослідницькі завдання, виявити і належним чином опрацювати достатньо представницьку джерельну базу, застосувати продуктивні методологічні підходи до

студіювання теми, розставити точні акценти у оцінках попереднього наукового здобутку українських істориків і літературознавців, намітити та належним чином обґрунтувати перспективні напрямки подальших досліджень. Отже, дослідження Д. Сачко репрезентує перспективний напрямок історіографічних студій.

Варто вказати, що задекларовані авторкою пріоритетні методи дослідження, як показує текст дисертації, виявилися досить результативними, і у більшості випадків дозволяли реалізовувати поставлені дослідні завдання. Особливо плідним було використання текстуального, соціокультурного, персоналістично-біографічного, мережевого, порівняльного та інших методів аналізу.

Структура роботи виглядає цілком логічною і відповідає меті та розв'язанню дослідних завдань. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів (поділених на підрозділи), висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків, переліку умовних скорочень.

Перший розділ “Джерельна база, історіографія та методологічні засади дослідження”, що складається з двох підрозділів, в яких традиційно визначений стан та провідні напрями дослідження теми, характеризуються й класифікуються комплекс джерел.

При характеристиці джерел (підрозділ 1.1. “Джерела до реконструкції інтелектуальної біографії Докії Гуменної») цілком обґрунтовано виділяються шість груп (с. 21). До опрацювання залучені праці самої Гуменної, частина з яких не була опублікована і перебуває на архівному збереженні; діловодство та документація, пов'язані з основними етапами життя письменниці, еґо-джерела (епістолярій, щоденники, спогади). Творчий доробок героїні дослідження цілком виправдано структурований на хронологічним підходом (твори «радянського періоду», часів нацистської окупації, емігрантської доби) та за змістовним навантаженням (історіософські роздуми; твори, присвячені давній історії України; твори, що відображають сучасність письменниці). Періодика представлена

рецензіями та відгуками на твори Гуменної. Залучені також матеріали наукових експедицій, у яких брала участь письменниця тощо.

Позитивно характеризує здобувачку те, що нею було опрацьовано фонди семи архівосховищ України (м. Київ): Національного музею літератури України, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтв України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Наукового архівного фонду рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, Архіву відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури України ім. Т.Г. Шевченка НАН України, Наукового архіву Інституту археології НАН України, Державного архіву Київської області.

Зрештою, можна погодитися з думкою дисертантки, що джерельна база є достатньо репрезентативною для досягнення мети дослідження та вирішення поставлених завдань (с. 31).

Підрозділ 1.2. “Історіографія проблеми, методологія та методи дослідження”, вибудовується авторкою на послідовному висвітленні робіт, присвячених безпосередньо Д. Гуменній,

Можна погодитися з тим, що історіографічна база дослідження представлена двома тематичними блоками: науковими розвідками літературознавчо-мовознавчого та історико-історіографічного характеру. Здобувачка досить ретельно проаналізувала публікації які стосуються теми і дійшла правомірного висновку, що попри зростання інтересу до постаті Д. Гуменної, на нинішній час відсутня її цілісна біографія, оскільки наявні «дослідження обмежені вивченням окремих епізодів життя або певним проблемам чи етапам художньої діяльності письменниці» (с.37-38).

Досить якісно прописане методологічне оснащення дисертаційного дослідження (с. 38-44), осердя якого цілком закономірно становлять теоретико-методологічні принципи «інтелектуальної історії» та «інтелектуальної біографії». При цьому дисертантка задекларувала апробацію кількох моделей інтелектуальної біографії, зокрема, Д. Вокера

(розвинена В. Андрєєвим), мережевого аналізу І. Колесник, В. Ващенко, «персональної моделі письменника» літературознавця В. Лукова. Отже, авторкою був використаний методологічний інструментарій літературознавців, чим доведено продуктивність міждисциплінарного підходу до конструювання інтелектуальної біографії. У цьому контексті варто оцінити й феміністичний підхід, який, на думку дослідниці, «передбачає вивчення жіночого бачення історії, життя та діяльності її учасниць» (с. 43).

Другий розділ дисертаційного дослідження **“Творча діяльність Докії Гуменної в умовах суспільно-політичних перетворень 1920-х–середини 1940-хрр.”** складається з трьох підрозділів.

Перший підрозділ другого розділу «Формування особистості та історичних зацікавлень майбутньої письменниці» присвячений двом окремим сюжетам – впливу родини та трансформації свідомості майбутньої письменниці у студентські роки. Авторка цілком виправдано вважає, що психологія особистості Д. Гуменної, фундамент її майбутніх літературних уподобань, зацікавлення українським фольклором та історією були закладені її родинним колом (с. 48). Далі аналізується вплив ранньорадянського середовища під час навчання в Києві, який призвів до дистанціювання Гуменної від родини та формування у неї нових світоглядних орієнтирів (с. 50-54).

У наступному підрозділі йдеться про літературну творчість та громадську діяльність (членство у Спілці селянських письменників «Плуг») Д. Гуменної у суперечливих підрадянських умовах, які поєднували національне відродження і комуністичний диктат, поступове зміцнення тоталітарного режиму. У цьому сенсі цілком відповідним було й цькування молоді письменниці радянськими «чиновниками від літератури» (с. 61-62, 70).

Участь Гуменної в наукових експедиціях – археологічній (на трипільському поселенні біля с. Халеп’є у 1938 р.) та етнографічній (до

Одеської області у 1939 р.), справедливо оцінюються дисертанткою як надзвичайно важливі події в житті героїні, які мали суттєвий вплив на її історичні погляди, літературну творчість та мережу спілкування.

В окремому підрозділі дослідниця розкриває особливості життя, професійної діяльності та літературної творчості Докії Гуменної у роки нацистської окупації України (1941–1944 рр.). Позитивно, що дослідниця зуміла показати складну ситуацію стосунків у середовищі української інтелігенції (письменників, науковців) цього часу, неоднозначне ставлення Гуменної до націоналістичного руху, окупаційної адміністрації.

Третій розділ “Докія Гуменна в інтелектуальному середовищі української еміграції” структурно складається із трьох підрозділів.

Перший з них суттєво розширює уявлення про життя, творчості, громадську діяльність Д. Гуменної у специфічних умовах таборів для переміщених осіб на території американської зони окупації. Особлива увага зосереджена на доволі складних стосунках в середовищі українських емігрантів – в Мистецькому українському русі, видавців альманаху «Керма» тощо.

У підрозділі «Творче життя та організаційно-літературна діяльність Докії Гуменної у США (1950–1996 рр.)» йдеться про обставини завершального періоду життя письменниці: написання і видання творів, особливості особистого життя (с. 98-100), участь в українських літературних організаціях, передовсім в ОУП «Слово», непростих стосунках у діаспорному письменницькому середовищі.

Окремий підрозділ присвячений рецепції Докії Гуменної актуальних проблем української діаспори другої половини ХХ століття, зокрема, подолання конфліктів і непорозумінь в українському середовищі, конфесійних питань, збереження національної ідентичності, вибору суспільно-політичних орієнтирів, налагодженню зв'язків з Батьківщиною. Авторка справедливо констатує, що на переконання Д. Гуменної, в умовах відірваності від Батьківщини, підтримка національної єдності, культури та

віри мала органічно поєднуватися із надбаннями західної цивілізації. Можна погодитися з висновком дисертантки, що активна зацікавленість письменниці актуальними проблемами української еміграції та спроба їх авторського узагальнення є доповненням її інтелектуальної біографії.

Останній **четвертий розділ “Історичні погляди Докії Гуменної та їх художнє відображення в літературних творах”** органічним чином завершує характеристику її як інтелектуала широкого спектру українознавчих зацікавлень.

Перший підрозділ вказаного розділу присвячений досить докладному аналізу теоретичних підвалин історичних поглядів та міфотворчості Д. Гуменної. Передовсім йдеться про роздуми письменниці історіософського характеру, що дозволяє говорити про її стале та цілісне бачення джерел і рушійних сил світового та українського історичного процесу. При цьому, дисертантка зауважує явну присутність гендерного підходу, «гіпотетичних» спроб виявити загальнолюдські універсалії, такі як «тотемізм», намагання застосувати міждисциплінарний підхід, об'єднавши напрацювання з шести галузей знань: фольклористики, мовознавства, етнографії, археології, міфології, давньої історії. Справедливо вказано на вплив теоретичних конструктів Дж. Кемпбелла, Дж. Фрезера, К. Юнга, В. Петрова.

Проте особливо вдалим, на нашу думку, виявився підрозділ, присвячений висвітленню відображенню давньої історії України в інтелектуальній спадщині Докії Гуменної. Зокрема, трипільської культури, носії якої становили ідеальне матріархальне родове суспільство з високою матеріальною та духовною культурою, яка стала частиною свідомості українців. Далі проаналізовані твори у яких присутні образи ямної культури, скіфського часу, з відповідними художніми алюзіями на козаччину, чумацтво та явища навіть модерної доби. При зіставленні художнього образу давньої історії України в творах письменниці з тогочасними науковими досягненнями, констатується низький рівень їх

фаховості. Дисертантка цілком доречно пояснює це відсутністю відповідної підготовки авторки, обмеженим доступом до актуальних наукових досліджень, свідомою вибірковістю і поверховими аналогіями заради обґрунтування давності українського народу.

В завершальному підрозділі проаналізоване художнє відображення в творах Д. Гуменної трагічної історії України у ХХ ст. – радянзації, колективізації, Голодомору 1932-1933 рр., комуністичного терору, подій Другої світової війни. Звернута увага на оригінальні ідеї письменниці щодо європейських інтеграційних процесів і місця України в них (с. 162-165).

У підсумковій частині дисертантка наводить аргументовані та змістовні висновки щодо проведеного дослідження. Позитивно, що вони вповні відповідають поставленим дослідним завданням і достатньо адекватно характеризують письменницьку і громадську діяльність Д. Гуменної в контексті українського життя ХХ ст., трансформацію її світогляду та художніх історичних образів.

У цілому, Д.В. Сачко виконала значну науково-дослідну роботу, опрацювала представницьку наукову літературу та джерельну базу, не оминувши при цьому увагою більш-менш помітні сюжети з теми, що досліджується. До безумовних наукових здобутків дисертантки варто зарахувати укладання нею найповнішої на нинішній день бібліографії праць Докії Гуменної, яка включає як опубліковані тексти, так і рукописи (Додаток А: с. 197-202). Введено в науковий обіг також важливі епістолярні джерела (Додаток Г.: с. 210-216).

Зрештою, варто підкреслити, що здобувачка у повному обсязі впоралася з основними завданнями, які впливали з мети дисертаційного дослідження. Вона послідовно виконав вимогу щодо ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження знайшли оптимальне віддзеркалення в наукових публікаціях Д.В. Сачко із заявленої тематики: 5 наукових статях

у фахових виданнях, одній статті в закордонному виданні та 5 публікаціях, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження. Результати дисертації також пройшли належну апробацію у виступах на наукових симпозиумах, конференціях та семінарах різного рівня.

Наголошуючи на суттєвих позитивних характеристиках дисертації в цілому, маємо й **деякі зауваження та побажання**, які розглядаємо як спонуки до подальших студіювань теми.

Так, при розгляді історіографії варто враховувати найновіші дослідження, які стосуються окремих етапів біографії Д. Гуменної. Скажімо, для періоду Ді-пі значний інтерес становить монографія О.А. Подобєд «Українська планета ДіПі: культура і повсякдення» (2018 р.) та її докторська дисертація.

У тексті дисертації іноді зустрічаються окремі некоректні визначення. Так, місце народження Д. Гуменної Жашків було не селом (с. 45), а містечком, принаймні від 1840 р.; КІНО під час навчання у ньому майбутньої письменниці неправомірно називається університетом (с. 49, 51, 54); похідна група ОУН (м) помилково названа «похідною групою УПА («мельниківців»)» (с. 72). Використовується некоректна назва Радянської України у 1920-х і більшої частини 1930-х рр. – УРСР (с. 55, 56, та ін.). Адже до 1937 р. ця союзна республіка офіційно називалась УСРР. До речі, ця абревіатура відсутня у Переліку умовних скорочень.

Явним анахронізм виглядає поділ фольклорного матеріалу на такі групи як «дожовтневої та пожовтневої тематики» (с. 69).

Потребує текстуального уточнення з яким М. Зеровим познайомилась Гуменна у Львові у 1943-1944 рр. (с. 82). Це поет Михайло Зеров (Михайло Орест), брат Миколи Зерова, страченого комуністичним режимом у 1937 р.

Бракує висновків до останнього четвертого розділу (с. 165).

Опрацювання неопублікованих матеріалів української діаспори, які, зокрема, зберігаються в Музеї-Архіві ім. Д. Антоновича УВАН, архіві Українського культурно-освітнього центру у Вінніпезі, архіві Консисторії

Української православної церкви, приватних колекціях може значно розширити перспективи подальших студій інтелектуальної біографії Д. Гуменної.

На с. 128-133 дисертації стисло викладено інформацію про наукову спадщину Дж. Кемпбелла, Дж. Фрезера, К. Юнга та В. Петрова, зокрема неопубліковані праці останнього. Проте, реально не показано, як ці теоретичні постулати вплинули власне на історіософію Д. Гуменної. Зроблено лише гіпотетичне припущення, що свого часу письменниця «була знайома з доробком В. Петрова в цій царині та загалом із марксистською версією егалітарного материнського родового ладу» та вбачала у тотемізмі услід «за Дж. Фрейзером, не тільки первісну релігію, а складний суспільний (дородовий) устрій». Очевидно, що питання зазначених інтелектуальних впливів потребує подальшого дослідження.

У цьому контексті хотілось би також закликати дисертантку в подальших студіях попрацювати над більш точним визначенням суті світоглядних засад та спрямованості ідейно-політичних поглядів Д. Гуменної на різних етапах її життєвого шляху.

Також можна вказати на окремі технічні недоліки в оформленні наукового апарату тексту дисертації та автореферату. Зустрічаються погрішності у бібліографічному описі: (с. 189, 194-195); суто технічні огріхи (с. 211). В авторефераті вкралась похибка в роках життя Гуменної (анотації, сс. 18, 19), відрізняються ключові слова в українському та російському тексті анотацій.

Висловлені зауваження та побажання, проте не впливають на високу загальну оцінку дисертаційного дослідження. Одержані результати та висновки є обґрунтованими та мають вартісне наукове значення, оскільки в сукупності вирішують конкретну наукову задачу – комплексно відтворюють творчу й громадську діяльність Д.К. Гуменної, її внесок у розвиток українського красного письменства й українське суспільне життя

20-90-х рр. XX ст., що у цілості становить доволі достовірну модель її інтелектуальної біографії.

Вважаю, що дисертація **Сачко Дар'ї Вікторівни “Докія Гуменна: інтелектуальна біографія”** є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., зі змінами і доповненнями згідно з Постановою КМУ № 656 від 19 серпня 2015 р. та Наказу МОН України № 40 від 6 січня 2017 р., а авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Офіційний опонент:

Завідувач кафедри історії України
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
доктор історичних наук, професор

V.V. МАСЧЕНКО

Підпис засвідчую:

Проректор ЧНУ ім. Б. Хмельницького
з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності,
доктор історичних наук, професор

C.B. КОРНОВЕНКО

12.12.2018